

**Pr. lect. univ. dr. Ovidiu Soare,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

ÎNMORMÂNTAREA, EXPRESIE A IDENTITĂȚII CREȘTINE

***Abstract:** For us, Christians, the funeral is part of our spiritual and social life, with deep social-cultural implications that, most of the time, are being lived at maximum intensity. The proof is the numerous funeral rites and services, both within the church and the family.*

The tombs of our ancestors, veritable laboratories of resurrection and spaces of our spirituality, are true landmarks of our Christian identity. We bury our deceased loved ones in our cemeteries, close to our homes, practically within the same existential space. In doing so, they remain part of the Church, they are with us in our prayers, in our memories, and in our struggle for salvation.

***Keywords:** Church, religion, funeral, spirituality, Christian identity.*

Înmormântarea, în spațiul nostru creștin, face parte din viața noastră spirituală, din cea socială și, de cele mai multe ori, ea este trăită la o intensitate maximă. Dovadă stau în acest sens numeroasele rânduieli și slujbe, legate de înmormântare, prezente atât în lăcașul bisericii, cât și în cel al familiei.

Dacă ne referim la practicile funerare prezente în cadrul civilizațiilor încă din cele mai vechi timpuri, observăm că una din cele mai folosite practici a fost înhumarea.

Studiile religiilor preistorice sunt strâns legate de practica înhumării celor adormiți. Definirea și înțelegerea primelor comportamente religioase, oferite de cercetarea arheologică, a fost mereu dedicată mormintelor. Existența practicilor funerare poate fi un indiciu legitim în ceea ce privește credințele și riturile funerare, credințe și rituri care, prin subiectul și prin starea emoțională pe care le pre-

supun¹, așa cum subliniază Francesco Fedele, au o strânsă legătură cu sfințenia, cu acea legătură indestructibilă care se consolidează de-a lungul vieții între om și Dumnezeu. Din acest punct de vedere lucrurile din preistorie și până astăzi, referitor la practicile înhumării, din punct de vedere formal nu s-au schimbat prea mult. Întâlnim aceeași emotivitate, aceleași tipuri de interacțiuni umane, în astfel de momente unice în viața noastră, care toate conduc spre o mărturisire a apartenenței la aceeași comunitate sau arie socio-culturală și spirituală. Practic, prezența membrilor în cadrul evenimentelor cu caracter funerar le conturează identitatea, aderarea la aceleași valori culturale, morale și/sau spirituale.

Definitorii pentru studiul nostru sunt afirmațiile referitoare la înhumarea din perioada preistorică, care stabilesc clar granițele dintre uman și non-uman.

„Îngrijirea atentă a morților reflectă o atitudine față de viață și față de moarte foarte diferită de cea non-umană. Chiar și maimuțele antropomorfe își abandonează morții acolo unde se găsesc, fără ceremonie. Îngrijirea atentă a morților presupune credința într-o altă viață și dorința de a face în așa fel încât mortul să o dobândească”².

Din punct de vedere al unei practici sanitare sau strict protectoare, omul ar fi putut să-și îngroape morții pentru a nu le mai vedea în descompunere sau pentru a nu fi atacate de animalele carnivore, însă această practică, vedem că încă din preistorie are puternice valențe mentale, spirituale și sociale.

Consecințele sociale ale practicării rânduinelor funeraliilor au fost observate și la grupurile mici de vânători, unde se știe că:

„Moartea și funeraliile nu sunt evenimente cotidiene, ci ocazii speciale, asemenea nașterii, pubertății, căsătoriei, care, fiind crize ale existenței, întrerup rutina. Deși sunt simple, riturile și ceremoniile care însoțesc funeraliile oferă membrilor unui grup ocazii rare și benevole de a se reuni, de a se informa și de a se întâlni cu ceilalți. Participând la asemenea evenimente, vânătorii, o populație cu densitate scăzută, reușesc să se adune în grupuri de zece, douăsprezece persoane de câteva ori pe an”³.

1. Francesco FEDELE, „Religiile în preistorie”, în: Giovanni FILORAMO (coord), *Is-toria religiilor*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 32-33.

2. F. FEDELE, „Religiile în preistorie”, p. 33.

3. F. FEDELE, „Religiile în preistorie”, p. 33.

Ca o caracteristică a manifestărilor religioase în preistorie, din care fac parte cu prisosință practicile funerare, Francesco Fedele remarcă faptul că

„manifestările religioase servesc la ordonarea și înțelegerea lumii și a societății și la asigurarea protecției acolo unde puterea umană nu este suficientă. Aceste lucruri oferă certitudine și siguranță: sacrul intuitiv dobândește valoare de adevăr, sacralizarea cuvintelor este un mod de a le face adevărate. Sacralizarea valorilor, persoanelor, instituțiilor și locurilor este modul în care sistemele religioase asigură acceptarea convențiilor sociale. Nu este cazul să subliniem cât de mult interacționează manifestările religioase cu funcțiile sociale și ce efect au asupra menținerii coeziunii și a normelor sociale”⁴.

Concluzia la care a ajuns în studiul său Francesco Fedele, care scoate în evidență importanța manifestărilor religioase în sfera socială și comunitară, poate fi supusă, fără îndoială, unor critici îndreptățite.

„O analiză sociologică, sau să zicem rațională, a religiei sau a religiosului se confruntă cu o dificultate majoră ce provine chiar din natura obiectului său. Această problemă poate fi ușor sesizată în opoziția dintre sacrul și profan, opoziție care se plasează în inima religiosului. Ea apare deoarece cercetătorul, de cele mai multe ori, este nu numai prin definiție de partea profanului, dar în plus el trebuie să reducă sacrul la profan, dacă dorește să-l abordeze rațional. Or, dacă sacrul este perceput ca profan, el încetează să mai aparțină sferei religiosului, iar știința religiosului își ratează obiectul. La această problemă nu s-a găsit o soluție satisfăcătoare și definitivă”⁵,

și nici nu cred că va fi găsită. Și afirm acest lucru deoarece analiza oricărui fenomen din sfera acțiunii umane nu poate fi făcută printr-o obiectivitate absolută. Altfel spus, un cercetător care nu are cunoștințe minime despre practicile religioase, chiar fără a fi practicant, nu poate să le observe. Trece pe lângă ele ca și cum acestea nici nu ar exista.

Chiar dacă există anumite bariere în înțelegerea religiosului (până la urmă orice comportament uman, sacrul sau profan, nu poate fi cunoscut în totalitate), nu putem afirma că acesta este de neînțeles, er-

4. F. FEDELE, „Religiile în preistorie”, p. 56.

5. Jean BAECHLER, „Religia”, în: Raymond BOUDON (coord.), *Tratat de Sociologie*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 501.

metic. Chiar și credincioșii cei mai fervenți nu putem afirma că înțeleg în totalitate practicile religioase pe care le urmează. Această înțelegere și conștientizare a lor se face în timp, parcurgând anumite etape, care și acestea, de cele mai multe ori, nu sunt duse până la capăt.

Jean Baechler remarcă faptul că cea mai dificilă abordare este cea a înțelegerii laturii afective a comportamentului religios, iar practicile legate de înmormântare sunt cu prisosință printre cele mai importante care scot în evidență latura afectivă sau emoțională a comportamentului religios (Cu toții simțim un grad foarte ridicat al afectivității sau emotivității, pe care-l întâlnim în cadrul înmormântărilor. Practic devine aproape o impietate un studiu amănunțit al comportamentului uman în astfel de momente sensibile).

„Nesiguranța, angoasa, teama sunt date psihice și, în același timp, probleme pentru care religiile se doresc a fi soluții. Este îndoielnic că reflecția rațională a calmat vreodată angoasa cuiva, dar e și mai verosimil că ea poate fi controlată prin practicarea unor reguli de viață ce vizează înțelepciunea și care de regăsesc în religie, care nu poate fi concurată nici de știință, nici de tehnică”⁶.

Primele mărturii ale manifestărilor religioase în Orientul Mijlociu apar în paleoliticul mijlociu, în perioada cuprinsă între anii 120.000-35.000 î.Hr., iar acestea se referă la practica înhumării în peșteri. Acest obicei este atestat și în Europa Occidentală, în zonele de la nord de Marea Neagră și Marea Caspică, până în Uzbekistan și Rusia Meridională, și, pornind de pe coastele occidentale ale Africii de Nord, până în Asia Centrală⁷.

Această practică a înhumării arată faptul că oamenii acelor timpuri conștientizau ideea de moarte, arătând respect și grijă față de cei adormiți, fapt ce demonstrează o conștiință complexă și credința într-o viață viitoare.

Noțiunea de suflet este strâns legată de ritualurile funerare și la triburile din Australia. Amintim aici de religiile din Australia, pentru că ele au fost analizate într-o lucrare cunoscută a sociologului Émile

6. J. BAECHLER, „Religia”, p. 504.

7. Luigi CAGNI, „Religia Mesopotamiei”, în: Giovanni FILORAMO (coord), *Istoria religiilor*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 114.

Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*. El afirmă în capitolul *Noțiunea de suflet* că așa cum nu există societate fără religie, nu există nici societate în care să nu găsim un întreg sistem de reprezentări colective referitoare la suflet, la originea și la destinul său⁸. Atunci când trupul își dă ultima suflare, se consideră că

„sufletul îl părăsește cât mai repede, pentru a-și pune deîndată în valoare libertatea recucerită de a se mișca în voie și de a se reîntoarce cât mai curând în adevărata-i patrie... și totuși el mai întârzie în preajma celui decedat; legătura care-l unește de acesta a slăbit, dar nu s-a rupt”⁹.

Există, în cadrul religiilor australiene, un întreg sistem de ritualuri speciale pentru a determina sufletul să plece definitiv¹⁰.

În spiritualitatea primitivă australiană toate sufletele împărtășesc aceeași soartă și duc aceeași viață. Cu toate acestea, unele suflete au un tratament special, în funcție de comportamentul lor de pe pământ. Sufletelor celor care în timpul vieții au excelat ca vânători, războinici sau dansatori li se atribuie uneori un loc în cer, iar sufletele celor răi sunt devorate și nimicite de spirite redutabile. Cu toate acestea, asemenea concepții nu sunt foarte clar exprimate în spiritualitatea australiană. Chiar dacă ideile despre viața sufletelor după moarte sunt imprecise, nu putem să nu remarcăm anumite elemente care au similitudini în

8. Émile DURKHEIM, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995, p. 221.

9. É. DURKHEIM, *Formele elementare ale vieții religioase*, p. 225.

10. Sufletul este invitat să plece prin gesturi și mișcări pline de înțelesuri. I se deschide calea, i se oferă ieșiri pentru a putea să-și ia mai lesne zborul și pentru a începe o nouă existență. Se îndreaptă astfel către ținutul sufletelor. Acest ținut se află uneori sub pământ, unde are loc o distribuție geografică a morților, corespunzătoare rânduiei celor vii. Acolo soarele strălucește veșnic și râurile nu seacă niciodată. Alte concepții despre locul unde se află sufletele celor morți menționează un loc mai mult sau mai puțin determinat, dincolo de mare, pe o insulă sau pe malurile unui lac, iar altele în ceruri, dincolo de nori. Acolo ar fi un ținut minunat, cu numeroși canguri, bogat în vânat de tot felul, unde sufletele duc o viață veselă. Aici, sufletele se regăsesc și se recunosc. Chiar dacă unele detalii ale acestor descrieri au fost împrumutate de la paradisul misionarilor creștini, ideea că unele suflete se îndreaptă după moarte spre ceruri pare a fi una autohtonă, deoarece se regăsește în mai multe zone ale continentului australian, în É. DURKHEIM, *Formele elementare ale vieții religioase*, pp. 225-226.

religia creștină. Fără doar și poate, religiile studiate de către sociologii și antropologii secolului al XIX-lea, așa-zis primitive, au fost influențate într-o oarecare măsură de către misionarii creștini, care vreme de câteva secole au răspândit religia creștină prin toate colțurile lumii. Nu este ușor de analizat acest amestec de vechi și nou în religiile precreștine, mai ales că ele sunt studiate cel mai mult în perioada modernă și contemporană. Astăzi aproape că nu mai există comunități umane cărora să le fie străine contactele cu lumea modernă¹¹.

Orice comportament social studiat de științele sociale este o cale de a ne înțelege mai bine pe noi, sau, așa cum mărturisea Durkheim,

„să explice realitatea actuală, apropiată nouă, capabilă să ne influențeze ideile și faptele: realitatea aceasta este omul, mai exact omul zilelor noastre [...]. Nu vom studia niște religii arhaice din plăcerea de a le afla bizareriile și specificul, ci pentru a ne dezvălui natura religioasă a omului, adică un aspect esențial și permanent al omenirii”¹².

Atunci când a început studiul religiei australiene, Durkheim și-a propus să studieze cea mai primitivă și mai simplă dintre religiile cunoscute, care să îndeplinească două condiții: să fie prezentă în societățile cu o organizare elementară și sistemul religios să poată fi explicat fără a se apela la alte elemente prezente în alte religii anterioare¹³. Această perspectivă a analizei fenomenului religios, de această dată mult mai nuanțată, o întâlnim și în *Tratatul de istorie a religiilor* al istoricului religiilor Mircea Eliade, atunci când face distincția dintre sacru și profan. Definirea fenomenului religios presupune căutarea faptelor religioase care pot fi observate în stare pură, simple și cât mai aproape de originea lor.

„Însă, din nefericire, nicăieri nu ne sunt accesibile astfel de fapte, nici în societățile a căror istorie poate fi urmărită, nici la «primitivii» cei mai puțin evoluți. Aproape pretutindeni ne aflăm în prezența unor fenomene religioase complexe, care presupun o evoluție istorică îndelungată”¹⁴,

11. Emilian VASILESCU, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, p. 50.

12. É. DURKHEIM, *Formele elementare ale vieții religioase*, p. 15.

13. É. DURKHEIM, *Formele elementare ale vieții religioase*, p. 15.

14. Mircea ELIADE, *Tratat de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 2017, p. 21.

ceea ce înseamnă că demersul sociologului É. Durkheim este numai în parte veridic, cu alte cuvinte civilizațiile „primitivilor“ australieni nu sunt nici pe departe acele societăți simple în organizarea lor și ne-evolute, ci sunt societăți religioase complexe, cu o evoluție istorică îndelungată. Cu toate acestea, elemente care scot în evidență unicitatea și specificitatea lor există fără nicio îndoială până la urmă în orice societate, chiar și în cea australiană.

Preocupări în domeniul studiului religiilor comparate le întâlnim și la profesorul de teologie Vasile Ispir (1886-1947)¹⁵, care are chiar o teză de doctorat în acest domeniu, *Natura și dezvoltarea ideii de Dumnezeu în societatea popoarelor primitive din Africa centrală*, București, 1919, fiind primul candidat care obține titlul de doctor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București¹⁶.

În lucrarea *Introducere în studiul religiei comparate* profesorul Ispir afirmă că:

„Religia nu este un joc al hazardului unde oricine ar avea dreptul să-și măsoare ipotezele sale, după bunul plac. Ea este ceva mai mult și cere o îndelungată muncă și spirit de cercetare, ca să se poată ajunge la adevărata ei înțelegere, iar adevărul în religie se va ști numai atunci când ea va fi studiată cu cea mai adâncă seriozitate, adevăr care reprezintă realitatea însăși, acea realitate care stăpânește toate actele, simțirea și gândirea noastră“¹⁷.

Înțelegem cel mai bine adevărul prezent în religie atunci când actele, simțirea și gândirea noastră se îndreaptă către înviere, pentru că religia creștină ne învață că

„cine coboară în mormânt pășește spre înviere, iar învierea este rezultatul Crucii. Alt drum spre înviere nu există. Crucea este pregătirea, mormântul este laboratorul necesar al învierii“¹⁸,

iar în Biserică învierea nu există doar ca așteptare, ci și ca experiență de trăire, „care se întemeiază pe taina Crucii. Învierea nu se află după

15. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 215.

16. Radu Petre MUREȘAN, „Personalitatea profesorului Vasile Gheorghe Ispir“, în: *Teologie și Viață*, nr. 9-12, 2018, p. 38.

17. Vasile ISPIR, *Introducere în studiul religiei comparate*, București, 1915, p. 7.

18. Dumitru STĂNILOAE, „Din mormânt la viață“, în: *Cultură și duhovnicie*, Editura Basilica, București, 2012, pp. 396-400.

moarte, ci prin moartea însăși. Hristos a biruit prin moartea Lui moartea și prin Învierea Lui a dăruit omului viața veșnică¹⁹, așa cum mărturisește plin de nădejde Apostolul: „*Pentru că de credem că Iisus a înviat, tot așa credem că Dumnezeu pe cei adormiți întru Iisus îi va aduce împreună cu El [...] și așa pururea vom fi cu Domnul*“ (1 Tes 4, 14-17) și Sfânta Evanghelie de la Slujba înmormântării: „*Cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață*“ (In 5, 24).

Vorbind despre taina morții, Mantzaridis afirmă că

„moartea este variabila independentă a lumii neîncetat schimbătoare; numai omul dintre toate ființele este numit muritor și este numit așa nu numai pentru că moare, ci și deoarece știe că moare. Din această cauză nu rămâne pasiv în fața morții, ci încearcă să se lupte cu ea și să o respingă, sau să și-o explice și să-i dea sens²⁰.”

Sensul îl găsim și în slujba înmormântării, unde Mântuitorul este rugat să-l păzească pe cel adormit „întru viața cea fericită“, altfel spus odată cu moartea noastră dobândim „viața cea fericită“, care este de la Hristos, Iubitorul de oameni²¹.

Încă din această viață ne pregătim pentru „viața cea fericită“, pe care o putem găsi priveghind „întru lucrarea poruncilor Lui“, gata să intrăm în „bucuria și în cămara slavei Lui celei dumnezeiești“. Acolo, în acea cămară, așa cum mărturisește într-una din rugăciuni Sfântul Vasile cel Mare, „este glasul cel neîncetat al celor ce Te laudă pe Tine Doamne și nespusa dulceață a celor ce văd pururi frumusețea cea nespusă a slavei Tale²².”

Biserica ne învață că trupul omului este templul lui Dumnezeu, în care locuiește Sfântul Duh, precum zice Sfântul Apostol Pavel (1 Co 3, 16-17; 6, 19); se cuvine ca trupul să fie cinstit și îngrijit și după despărțirea lui de suflet. Ca pildă vie avem pe Mântuitorul, Care a fost

19. Georgios MANTZARIDIS, „Taina morții“, în: *Morala creștină*, Editura Bizantină, București, 2006, p. 530.

20. G. MANTZARIDIS, „Taina morții“, p. 500.

21. ***, *Aghiasmatar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2016, p. 207.

22. ***, *Ceaslov*, „Rugăciunile dimineții, Rugăciunea a șasea a Sfântului Vasile cel Mare“, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014, p. 16.

îngropat și a stat în sânul pământului trei zile, făcându-Se „începătură celor adormiți” (1 Co 15, 20). Sfintele Moaște sunt o mărturie vie a cinstirii pe care noi o dăm trupurilor și a darurilor minunate pe care harul lui Dumnezeu le așază în trupurile celor ce I-au bine plăcut Lui²³.

Mormintele strămoșilor, adevărate laboratoare ale învierii, spații ale spiritualității noastre, sunt adevărate repere ale identității noastre creștine. Atunci când îi îngropăm pe cei adormiți, în cimitirele noastre, aproape de casele noastre, practic în cadrul aceluiași spațiu existențial, mărturisim că ei au rămas în continuare în Biserică, sunt alături de noi în rugăciuni, în pomeniri, în lupta noastră pentru a dobândi mântuirea.

23. ***, *Învățătura de credință creștin ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, pp. 301-302.